

СУТНІСТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ТА ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

THE ESSENCE AND FEATURES OF FORMING THE COMPETITIVENESS AND ECONOMIC SECURITY OF AGRICULTURAL ENTERPRISES

Стаття присвячена огляду теоретичної сутності дефініції «конкурентоспроможність сільськогосподарського підприємства». Підкреслено важливість вивчення питань конкурентоспроможності підприємства. Досліджено сутність економічної категорії управління конкурентоспроможністю сільськогосподарського підприємства. Розглянуто основні структурні елементи управління конкурентоспроможністю сільськогосподарських підприємств. Особлива увага приділяється безпеці, яка є гарантією стабільної та максимально ефективної діяльності підприємства на ринку. Встановлено, що економічна безпека та ефективність діяльності підприємства значною мірою залежать від управління підприємства в цілому, в тому числі від управління його конкурентоспроможністю. Наголошено, що формування системи управління конкурентоспроможністю створює сприятливі умови для ефективної діяльності та розвитку сільськогосподарських підприємств, а дотримання вимог безпеки дасть змогу чинити опір діям деструктивних впливів внутрішнього та зовнішнього середовища.

Ключові слова: конкурентоспроможність, управління конкурентоспроможністю, конкуренція, конкурентне середовище, економічна безпека підприємства, сільськогосподарські підприємства.

In the conditions of the modern economy, the importance of the competitiveness and safety of enterprises in the agricultural sector is constantly increasing. The necessity to saturate the market with domestically produced agricultural products, increase its quality level and expand the assortment is becoming more and more important. The article is devoted to an overview of the theoretical essence of the definition "competitiveness of an agricultural enterprise". The importance of studying issues of enterprise competitiveness is emphasized. It is noted that the peculiarities of the activity and development of enterprises in the agrarian sphere require further study of issues related to the management of the competitiveness of the enterprise. The essence of the economic category of managing the competitiveness of an agricultural enterprise has been studied. It was noted that the interpretation of the category of the concept of "competitiveness of an agricultural enterprise" is complex and requires further study and research. Attention is paid to the main structural elements of managing the competitiveness of agricultural enterprises. It is noted that the competitive environment of agricultural enterprises consists of five elements. Special attention is paid to economic security, which is a guarantee of stable and truly effective activity of the enterprise on the market. It was established that the economic security and efficiency of the enterprise largely depend on the management of the enterprise as a whole, including the management of its competitiveness. It is noted that the riskiness of agricultural business is associated with seasonality and low production technology, the use of natural resources, the low elasticity of demand for agricultural products and their ability to quickly deteriorate, natural and climatic factors, and the use of land as the main means of production. It is emphasized that the formation of the competitiveness management system creates favorable conditions for the effective operation and development of agricultural enterprises, and compliance with safety requirements will allow to protect them from the destructive effects of the internal and external environment.

Key words: competitiveness, competitiveness management, competition, competitive environment, economic security of the enterprise, agricultural enterprises.

УДК 338. 436:65.012.8

DOI: <https://doi.org/10.32782/infrastruct68-15>

Волкова Н.В.

к.е.н., доцент,
доцент кафедри
підприємництва і права
Полтавський державний аграрний
університет

Кононенко О.І.

магістр
Полтавський державний аграрний
університет

Кравченко Т.В.

магістр
Полтавський державний аграрний
університет

Volkova Nelia

Poltava State Agrarian University

Kononenko Oleksii

Poltava State Agrarian University

Kravchenko Tetiana

Poltava State Agrarian University

Постановка проблеми. Забезпечення конкурентоспроможності в умовах розвитку ринкових відносин виступає як вирішальний фактор успіху ведення бізнесу та економічної стабільності. Формування конкурентоспроможності є ключовою умовою забезпечення результативності діяльності підприємств, орієнтиром для виходу із кризових ситуацій, в яких знаходиться наразі основна частина вітчизняних господарюючих суб'єктів різних галузей і форм власності в умовах війни та пандемії.

До основних завдань формування конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств відносять сукупність заходів, які сприяють активізації інноваційної активності, запровадженню прогресивних моделей управління підприємством, допомагають переймати досвід використання

інформаційно-комунікативних технологій, прискорюють і посилюють економічні трансформації, стимулюють виробництво якісної та безпечної продукції, спроможної вистояти у ринковій конкурентній боротьбі, адже сільськогосподарським підприємствам доводиться функціонувати в нестабільних ризикованих умовах. Однак, забезпечення економічної безпеки дає змогу підвищити рівень стійкості функціонування бізнесу та конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Фундаментальним аспектам управління конкурентоспроможністю підприємства в цілому та галузі сільського господарства зокрема присвятили свої праці закордонні та вітчизняні вчені: Ассель Г., Котлер Ф., Ламбена Ж.Ж., Минцберг Г., Тейлор Ф., Уотермен Р., Чемберлен Е., Шумпетер Й.,

Білоусько Т., Бойко В., Бойко Л., Збарський В., Зось-Кіор М., Герасимчук В., Гончаров В., Дікань В., Ільїн В., Ляшевська В., Малік М., Маркіна І. А., Левицька А., Нужна О., Покропивний С., Прокопець Л., Красняк О., Трегобчук В., Федорчук О., Шепіцен А., Яців І. та ін.

Дослідженням взаємодії конкурентоспроможності та економічної безпеки займалися такі науковці як: Азоєв Г., Андріанов В., Барановський О., Іванов Ю., Ладик О., Логвина А., Любимцев Ю., Мікуліна М., Міценко Н., Остапенко А., М. Портер, Підйомний О., Смик О., Сухоруков А., Тітова С., Фатхудінов Р., Шлюсарчик Б. та ін. Однак залишаються малодослідженим питання при яких умовах поняття конкурентоспроможності і економічної безпеки тим чи іншим чином впливають один на одного.

Формулювання цілей статті. Метою статті є обґрунтування теоретичних і методичних аспектів щодо формування конкурентоспроможності та забезпеченні економічної безпеки сільськогосподарських підприємств у сучасних умовах господарювання.

Виклад основного матеріалу. Характерні особливості сільськогосподарського виробництва, постійні зміни у конкурентному середовищі поряд з трансформаціями форм власності в аграрній сфері стали причиною загострення інтересів між сільськогосподарськими товаровиробниками та державою, що призвело до зниження рівня конкурентоспроможності більшості товаровиробників. Процесом реструктуризації різних підприємств-виробників конкурентоспроможної продукції доцільно вважати удосконалення ринкових відносин, при цьому процесом формування конкурентоспроможних сільськогосподарських підприємств передбачається створення сприятливих вихідних умов для подальшого їх розвитку.

На сьогодні не існує уніфікованого трактування поняття «конкурентоспроможності підприємства». Але авторам найбільш імпонує точка зору Дж. Ж. Ламбена, котрий вважає, що конкурентоспроможність підприємства – це здатність краще задовольняти потреби споживачів порівняно з конкурентами. На його думку, існування конкурентоспроможності обумовлене тим, що підприємство має конкурентні переваги завдяки вищій продуктивності, котра забезпечує переваги у витратах, чи через особливі якості, які виділяють його продукцію порівняно із конкурентами [4, с. 8].

Ієрархічно розподіл об'єктів конкурентоспроможності відбувається так: конкурентоспроможність підприємства залежить від конкурентоспроможної продукції, за формування конкурентоспроможності галузі відповідають конкурентоспроможні підприємства, що працюють у цій галузі, в свою чергу конкурентоспроможність країни складається з конкурентоспроможних

галузей. Деякі дослідники віддають перевагу саме підвищенню рівня конкурентоспроможності продукції, що поступово забезпечує конкурентоспроможність підприємству, галузі і національній економіці. Однак, ми вважаємо, що фундаментом в конкурентоспроможній ієрархії виступає конкурентоспроможність підприємства, яка проявляється не відразу (як конкурентоспроможність продукції), а тільки через тривалий період часу, що зумовлюється значним впливом багатьох факторів і ризиків, при чому більшість з них проявляється поступово в майбутньому.

Як правило, на конкурентоспроможність продукції впливає реакція посередників і клієнтів, які її визначають з точки зору якості та ціни, але не враховують критерії конкурентоспроможності підприємств [7, с. 36]. А отже, на нашу думку, проблему щодо підвищення конкурентоспроможності продукції, а в подальшому галузі та країни, доцільно розглядати саме з позиції підприємства. Таким чином, залежність конкурентоспроможності підприємства полягає у здатності скористатися потенційними можливостями виробництва конкурентоспроможної продукції, щоб отримати конкурентні переваги. Тому ключовим критерієм оцінки рівня конкурентоспроможності має бути спроможність підприємства використовувати весь наявний потенціал для виробництва якісної та безпечної продукції.

Конкурентоспроможність продукції (товару, виробу) варто розглядати як багатоаспектну категорію, яка вказує на відповідність продукції кон'юнктурі ринку, конкретним потребам споживача не лише за якісними, техніко-економічними та естетичними якостями, а й за маркетинговими та іншими аспектами її реалізації, такими як: ціновий фактор, терміни постачання, канали розподілу, сервісне обслуговування, реклама.

Спираючись на дослідження науковців, які акцентують увагу на питанні конкурентоспроможності продукції, пропонується трактувати її з точки зору співзалежності між споживчими, маркетинговими та економічними властивостями, що поряд із притаманними продукції ознаками та організаційними елементами забезпечують запити і потреби споживачів на більш високому рівні якості за доступною ціною, ніж продукція конкурентів.

Найбільша різниця між якістю продукції та конкурентоспроможністю, на нашу думку, полягає в тому, що першу можна з'ясувати ще на етапі виробництва продукції, а другу визначають тільки споживачі, для яких важливими є не лише якість, а й ціновий аспект. Таким чином, незважаючи на те, що якість є ключовим параметром конкурентоспроможності продукту, на останню також впливає багато інших факторів. Ще одна особливість полягає в тому, що якість є частиною конкурентоспроможності продукції, її ідентифікатором, а не навпаки.

Провівши аналіз публікацій українських та зарубіжних науковців з приводу дослідження питань щодо забезпечення конкурентоспроможності підприємств, виявили недостатність системності у розгляді проблематики саме для сільськогосподарських підприємств, що брала б до уваги притаманні саме для аграрного сектору економіки кілька особливостей конкурентних відносин через те, що: сільське господарство має суттєвий вплив на навколишнє середовище; земельні ресурси є основним засобом виробництва і їх якісні показники швидше погіршуються, а ніж покращуються; наявність відмінностей у цінах на сільськогосподарську та промислову продукцію та ін. Високого рівня конкурентоспроможності підприємства можна досягти лише в умовах відповідного середовища, де існує вільний вхід і вихід з ринку суб'єктів господарювання, свобода підприємництва і ціноутворення, вільний доступу до ресурсів і т. д.

У науковій царині не існує єдиного підходу до визначення економічної категорії «конкурентне середовище підприємства», більшість науковців розглядають його як частину зовнішнього або проміжного економічного середовища. Тому для дослідницьких цілей варто виокремити конкурентне середовище як окрему складову зовнішнього середовища підприємства. Нами пропонується конкурентне середовище розглядати з позиції взаємодії із підприємствами-конкурентами, споживачами, посередниками, модифікація якого відбувається під впливом різноманітних ринкових умов і факторів.

Серед елементів конкурентного середовища (Кс) сільськогосподарських підприємств варто виділити наступні:

1. Кс на ринку основних засобів і виробничих ресурсів. У цьому середовищі підприємства змагаються за найвигідніші умови купівлі, оренди та інших потенційних джерел надходження виробничих ресурсів, включаючи земельні ресурси, паливно-мастильні матеріали, насіння, сільськогосподарську техніку, худобу, обладнання для зберігання та переробки сільськогосподарської продукції та ін.

2. Кс на ринку готової продукції і послуг, характеризується тим, що сільськогосподарські підприємства борються за першість у виборі точок збуту, постачальників, найкращих умов для продажу продукції чи надання послуг. Першість дає їм можливість завойовувати нові ринки збуту та зосереджуватися на нових сегментах з новими продуктами.

3. Кс на ринку праці, означає, що підприємства борються один з одним за можливість залучити кваліфікованих фахівців, гарантуючи високу заробітну плату та створюючи сприятливі умови для їх праці.

4. Кс на ринку інформаційних послуг допускає суперництво за своєчасне отримання інформації

щодо ринкової ситуації, інновацій в аграрній сфері, повідомлень про зміни в аграрному законодавстві і т.п.

5. Кс на ринку фінансово-кредитних ресурсів підтримує справедливу конкурентну боротьбу між агровиробниками за вигідніші умови одержання коротко- і довгострокових позик.

Однак, конкурентне середовище вищезазначених ринків передбачає свободу прийняття економічних рішень сільськогосподарськими підприємствами щодо: 1) визначення виду діяльності, розробки і впровадження стратегії підприємства; 2) постачальників матеріально-технічних ресурсів; 3) каналів розподілу і збуту виробленої продукції; 4) гнучкої цінової політики.

Процес створення ефективного конкурентного середовища на аграрному ринку залежить від наявності підприємств-конкурентів різних організаційно-правових форм та їх роботи. Передумовою розвитку ефективного конкурентного середовища виступає рівноправність і відсутність дискримінації всіх учасників сільськогосподарського ринку.

Конкуренція, водночас виконуючи позитивну функцію, підвищуючи ефективність і конкурентоспроможність підприємств, і включає потенційну загрозу, спричинену концентрацією великих фінансових ресурсів в окремих компаніях. Підприємства однієї галузі намагаючись отримати максимальну вигоду від реалізації своєї продукції, утворюють синергетичні альянси і часто відступають від принципів чесної конкурентної боротьби. Тому державне регулювання конче необхідне для підтримки принципів справедливої конкуренції та наявності ефективного конкурентного середовища на ринках сільськогосподарської продукції. Однак, заходи державного регулювання на аграрному ринку доцільно застосовувати лише тоді, коли існує високий ризик виникнення монополістичних структур, які порушують принципи конкурентної боротьби. Як один пріоритетних напрямів зниження рівня монополізації є можливість вільного входу на ринок нових гравців (виробників, клієнтів та посередників), що дозволить підвищити ефективність конкурентного середовища на аграрному ринку.

У відтворювальному процесі сільського господарства в більшій мірі, ніж в інших галузях, використовується продукція власного виробництва, що визначає роль рівня розвитку сільського господарства у формуванні економічної безпеки країни. Аграрний сектор безпосередньо впливає на економічні і соціальні відносини та стан навколишнього середовища [2]. Економічною безпекою характеризується стійкість економічної системи по відношенню до впливу зовнішніх і внутрішніх чинників, тоді як сталість пов'язана з її розвитком.

Сільськогосподарським підприємствам доводиться працювати в умовах підвищеної небезпеки.

Ризикованість ведення сільськогосподарського бізнесу полягає у сезонності та низькій продуктивності виробництва, використанні природних (земельних) ресурсів, низькою еластичністю попиту та спроможністю до швидкого псування сільськогосподарської продукції, природними факторами та кліматичними умовами, використаням землі у якості основного засобу виробництва [1, с. 459].

Головною метою економічної безпеки сільськогосподарського підприємства є забезпечення стабільної та максимально ефективної роботи наразі та високого потенціалу розвитку у перспективі. Економічної безпеки можливо досягти за умов фінансової стійкості підприємства, здатного уникати негативних наслідків внутрішніх і зовнішніх ризиків, може реалізувати ресурсний потенціал, а організаційна та управлінська структури відповідають цілям і завданням статутної діяльності. Саме економічна безпека сільськогосподарського підприємства вважається критерієм надійності комерційного партнерства підприємства та його спроможності постачати сировину переробним підприємствам і забезпечувати населення продуктами харчування [1, с. 460].

Рівень захисту, який може забезпечити підприємство від загроз, ризиків і викликів зовнішнього середовища, значною мірою визначає ступінь його конкурентоспроможності, котра у цьому контексті направлена на забезпечення його економічної безпеки. Таким чином, конкурентоспроможність, як правило, повинна включати концепцію економічної безпеки, адже ні окреме підприємство чи окрема країна не може підтримувати високі позиції на ринку протягом тривалого часу в умовах ринкової економіки.

Висновки. Отже, конкурентоспроможність є фундаментальним поняттям, від якого залежить ефективне функціонування підприємства. Управління конкурентоспроможністю сільськогосподарських підприємств має забезпечувати ефективну всебічну підтримку і розвиток, бути гнучким по відношенню до сучасних вимог, враховувати динаміку ринкової кон'юнктури та створювати умови для швидкого прийняття адекватних управлінських рішень за принципом адаптивності. Формування системи управління конкурентоспроможністю створює сприятливі умови для ефективного функціонування та розвитку сільськогосподарських підприємств, а дотримання вимог безпеки дасть змогу чинити опір діям деструктивних впливів внутрішнього та зовнішнього середовища.

У подальшому перспективи досліджень із даної тематики слід розширити в напрямі оцінки рівня економічної безпеки аграрних підприємств в контексті його конкурентоспроможності та розробки відповідного інструментарію.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Дворник І. В. Економічна безпека сільськогосподарських підприємств. URL: <https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/17029/1/Dvornyk%20459-462.pdf>
2. Єлістратова Ю. О. Економічна безпека сільськогосподарських підприємств та її складові на макро та мікрорівнях. *Інноваційна економіка*. 2010. № 5. С. 81–86.
3. Кравченко М. В., Ізболдіна О. О., Карамушка О. М. Основні принципи формування конкуренції та безпеки на підприємствах аграрного сектору. *Вчені записки Таврійського Національного університету імені І. В. Вернадського*. 2020. № 4. С. 120–128.
4. Lambin Jean-Jacques. *Le marketing strategique. Une perspective europeenee*. Ediscience international, 1994. 589 p.
5. Махмудов Х. З., Волкова Н. В. Бенчмаркінг в контексті конкурентного розвитку аграрних підприємств. *Наукові інновації та передові технології*, № 1(3). 2022. С. 156–164.
6. Міщук Є. В. Дослідження зв'язку між економічною безпекою підприємства та його конкурентоспроможністю. *Актуальні проблеми сучасного менеджменту: монографія / за ред. Л. М. Варави. Кривий Ріг, 2018. С. 46–72.*
7. Сітковська А. О. Сутність і особливості конкурентоспроможності підприємств в аграрній сфері. *Агросвіт*. 2012. № 10. С. 34–37.
8. Ткачук В. І., Яремова М. І. Економічна безпека сільськогосподарських підприємств. *Ефективна економіка*. № 6. 2019. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/6_2019/14.pdf.
9. Pylypenko, K. A., Babiy, I. V., Volkova, N. V., Feofanov, L. K., & Kashchena, N. B. Structuring economic security of the organization. *Journal of Security and Sustainability*, 9 (1), 7–38. DOI: [https://doi.org/10.9770/jssi.2019.9.1\(3\)](https://doi.org/10.9770/jssi.2019.9.1(3)) (2019).

REFERENCES:

1. Dvornyk I. V. Ekonomichna bezpeka silskohospodarskykh pidprijemstv [Economic security of agricultural enterprises]. Available at: <https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/17029/1/Dvornyk%20459-462.pdf>. (in Ukrainian)
2. Yelistratova Yu. O. (2010) Ekonomichna bezpeka sil'skohospodars'kykh pidprijemstv ta yiyi skladovi na makro- ta mikrorivnyakh [Economic security of agricultural enterprises and their components at macro and micro levels]. *Innovatsiyna ekonomika*, vol. 5, pp. 81–8. (in Ukrainian)
3. Kravchenko M. V., Izhboldina O. O., Karamushka O. M. (2020) Osnovni pryntsyupy formuvannia konkurentsii ta bezpeky na pidprijemstvakh ahrarnoho sektoru [The main principles of competition and safety formation at enterprises of the agrarian sector]. *Vcheni zapysky Tavriiskoho Natsionalnogo universytetu imeni I. V. Vernadskoho*, no. 4, pp. 120–128. (in Ukrainian)
4. Lambin Jean-Jacques (1994) *Le marketing strategique. Une perspective europeenee*. Ediscience international, 589 p. (in France)
4. Mahmudov K. Z., Volkova N. V. (2022) Benchmarking v konteksti konkurentnoho rozvytku ahrarnykh pidprijemstv [Benchmarking in the context of competitive development of agricultural enterprises].

Naukovi innovatsii ta peredovi tekhnolohii, no. 1(3), pp. 156–164. (in Ukrainian)

5. Mishchuk Ye. V. (2018) Doslidzhennia zv'iazku mizh ekonomichnoiu bezpekoiu pidpriemstva ta yoho konkurentospromozhnistiu [Study of the connection between the economic security of the enterprise and its competitiveness] Aktualni problemy suchasnoho menedzhmentu: monohrafiia. Kryvyi Rih, pp. 46–72. (in Ukrainian)

6. Sitkovs'ka A. O. (2012) Sutnist i osoblivosti kurentospromozhnosti of companies in agrarniy sferi [The essence and features of the competitiveness of enterprises in the agricultural sector]. *Ahrosvit*, vol. 10, pp. 34–37. (in Ukrainian)

7. Tkachuk, V. I. and Yareмова, M. I. (2019) Ekonomichna bezpeka silskohospodarskykh pidpriemstv [Economic security of agricultural enterprises], *Efektivna ekonomika*, [Online], vol. 6. Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7100> (accessed 10 September 2022). DOI: <http://doi.org/10.32702/2307-2105-2019.6.12>. (in Ukrainian)

8. Pylypenko, K. A., Babiy, I. V., Volkova N. V., Feofanov Lev K., Kashchena L.K. (2019). «Structuring economic security of the organization». *Journal of Security and Sustainability*, vol. 9 (1), pp. 1516–1529. DOI: [http://doi.org/10.9770/jssi.2019.9.1\(3\)](http://doi.org/10.9770/jssi.2019.9.1(3)). (in Ukrainian)